

CRITICA IDEOLOGIEI ÎN CULTURA DICȚIONARULUI

Iulian BOCAI

**Cercetător independent
Independent Researcher**

Personal e-mail: iulibocai@gmail.com

THE CRITIQUE OF IDEOLOGY IN THE CULTURE OF DICTIONARIES

Abstract: Literary history is still the most successful strategy of systematizing knowledge in Romanian academe and, although the theoretical revolution that took place in literary studies between 1960-1990 did not leave it unscathed, it remains the methodological anchor of every attempt at trying to make sense of the entirety of a specific culture. In this paper I analyze Mihai Iovănel's new *History of Contemporary Romanian Literature* and whether it succeeds in revolutionizing (methodologically or in terms of cultural analysis) an old and robust genre of explanation, in an intellectual culture that is otherwise enamored with dictionaries, encyclopedias and all-encompassing narratives of the past.

Keywords: Literary history, Mihai Iovănel, Romanian literature, contemporary literature, postcommunism

Citation suggestion: Bocai, Iulian. "Critica ideologiei în cultura dicționarului". *Transilvania*, no. 7-8 (2021): 103-106.
<https://doi.org/10.51391/trva.2021.07-08.11>

„We cannot write literary history with intellectual conviction, but we must read it”. (David Perkins)

1. *Încă o filozofie a istoriei*, își numea Herder la sfârșitul secolului XVIII un răspuns la filozofia istoriei iluministă, și poate n-ar fi rău dacă istoricii literari români ar face la fel de-acum încolo și ar prefăta titlurile viitoarelor istorii cu un „încă”; măcar și-ar marca astfel racordul la o tradiție îndelungată, care, până de curând, a continuat nestânjenită și aparent indiferentă la moștenita ei vetustețe metodologică. Istoriile literare în România au devenit, de altfel, prin descendența ilustră, strategii de canonizare nu doar a literaturii pe care o reorganizează, ci și a autorilor care s-au încumetat să le scrie: spațiul de manevră intelectual în care se joacă cel mai vizibil ambiția culturală. Ele sunt în România ceea ce în vechea filozofie era sistemul: un gen disciplinar în care chiar și elementele secundare pot fi ridicare de tradiție la un nivel de vizibilitate pe care multe dintre ele nu l-ar atinge judecate după meritele proprii; ar trebui poate în sfârșit scrisă o *Istorie a istoriilor literaturii române* ca să înțelegem ce importanță a avut acest gen literar pentru definirea imaginii de sine a literaturii române și în ce lume de preconcepții și subînțelesuri intri, ce metodologii inconștiente preiei și în subteranele cărei povești neasumate se construiesc teoriile istoriei literare, care n-a fost pusă niciodată la îndoială cu adevărat ca instrument de ordonare a materialului cultural. Asta trebuie spus, de altfel, nu atât ca o critică, ci mai degrabă ca un avertisment, căci *Istoria literaturii române contemporane* a lui Iovănel e conștientă de ce anume e

învăchit metodologic în istoriografia literară românească și în multe privințe se construiește în directă opoziție cu ea, venind de altfel la sfârșitul a mai bine de un deceniu de reconsiderare a moștenirii critice din ultimul secol. E, ca reconsiderare, poate și cea care practică opoziția intelectuală cea mai deschisă și mai autentică față de modelele teoretice din ultimii treizeci de ani, deși nu reușește să se ferească întotdeauna de impresia că se războiește cu ele mai degrabă printr-o critică a ce s-a spus și nu printr-o analiză fundamentală a sistemului social care-a făcut posibilă spunerea.

Istoria literaturii române contemporane este o rescriere pe aceleași coordonate, dar cu alte ambiții a *Ideologiilor literaturii* din 2017. Cine-a citit-o pe aceea o va regăsi aici *in toto* și ce era bun în *Ideologii*, analiza implicată a scenei culturale românești de pe pozițiile unei critici ideologice, o să fie bun și-n istorie. Acestea fiind spuse, *Istoria* e o carte mult mai ambițioasă, mai mare, mai rotundă și mai puțin grăbită decât *Ideologiile*, căreia îi adaugă un exercițiu de ordonare valorică a literaturii postcomuniste care din *Ideologii* în mare parte lipsea.

Și-acolo, și-aici, bazele de pe care se face această critică erau și sunt declarat marxiste. Și e adevărat, istoria lui Iovănel înaintea în principiu ca un silogism materialist: întâi o discuție preliminară a istoriei politice, apoi analiza condițiilor materiale și de putere ale câmpului literar, o prezentare a agenților care-l ordonează, obsesiile ideologice și punctele de rezistență ale acestui câmp și-n cele din urmă, din acest creuzet istoric, literatura, ca o consecință directă a nivelurilor

anterioare, plutind în spectralitatea ei ideologică deasupra mecanismelor care-au produs-o. Mecanismele din spatele și din jurul literaturii au atâta loc în carte cât literatura însăși, aproape la pagină; cum autorul amendează rămânerea în trecut a celorlalte istorii românești cu fiecare ocazie, vrea să spună: eu am fost atent la toate liniile de fugă, la literatură nu doar ca ceea ce se scrie, ci ca o excrescență suprastructurală a unor dinamici societale care-o preced și-o fac posibilă. Ea nu poate să existe cu adevărat fără ele: istoria recentă o produce așa cum produce orice altceva. Singurul nivel tradițional de analiză care lipsește de-aici este biograficul, la care vechii critici de inspirație sociologică n-ar fi renunțat, dar la care cei noi adesea renunță, nu doar pentru că nivelul acesta e acum absorbit de presupuziții psihologizante care vin în direct conflict cu o analiză sociologică *comme telle*, dar și pentru că efortul de cercetare, mai ales în contemporaneitate, ar fi fost enorm (la Iovănel, e de obicei menționată persoana mai ales când spune ceva stupid).

Făcând toate aceste lucruri, le reproșează implicit istoricilor literari români de până la el ce-i reproșă Althusser lui Barthes în anii '60: „Nu-și pune deloc întrebarea: cum se face că o operă literară e considerată obiect estetic [în primul rând], că există ca obiect estetic.”¹ Și, ca atare, lungul excurs inițial, în care nu se vorbește decât foarte puțin despre literatură, nu e o abatere deloc, ci e menit să înlăture retorica fetișizantă din jurul subiectului literaturii române, pentru a o arăta pe aceasta în mijlocul angrenajului de contexte, dinamici și obiecte care-o produc. Să aducă literatura acolo unde literatura nu mai este ascunsă de pretinsul ei raport strict estetic cu realitatea și să îndepărteze din jurul ei ceea ce Marx numea „vălul mistic” al valorii. În acest demers, Iovănel face transferul în istoria literară a tuturor câștigurilor teoretice și de critică ideologică din disciplinele literarului ultimei jumătăți de secol și încearcă să vorbească despre literatură cât mai contemporan cu putință, marcându-și astfel distanțele față de o critică literară tradițională, blocată într-un trecut îndepărtat și refractar la inovație și despre care presupune că funcționează într-o inerție patrimonialistă.

S-a vorbit atât de mult despre importanța literaturii în România și se scriu atâtea istorii ale ei, iar filologii români se întorc atât de des nu doar asupra trecutului literar, ci și asupra celui al interpretărilor literare, că asta a creat în jurul conceptului de literatură o atmosferă custodială, mai mult sau mai puțin deferentă, care face să fie suficient să te înscrii în cercul scriitorilor ca să te poți bucura, ca scriitor, de o parte din respectul – doar teoretic – de care încă se mai bucură poezii în școală. Ca în intervalul oricărei forme de legitimitate culturală stimulată de tradiție, actul propriu-zis al scrierii se autonomizează în recidive circulare și începe să garanteze de unul singur jumătatea de venerație pe care o mai caută cele câteva mii de scriitori care îngroasă rândurile uniunilor de creatori și care descoperă că nici nu trebuie să fie citați ca să fie validați. Acesta nu e, de altfel, doar un fenomen românesc, ci ține probabil de o fetișizare mai largă a literaturii în Europa, care e o consecință firească a tot mai marii ei lipse de importanță socială, pe de o parte, și a tot mai micii ei inventivități tehnice pe de alta, adică a tot mai micii ei disponibilități de a se reinventa ca mijloc de producție a mesajului. Cine-a urmărit disputele

crizelor canonice postmoderne știe că nu clamezi importanța absolută a unui lucru și că nu ceri să fie *păstrat* în centrul educației decât când el e deja în pragul morții.

Fetișizarea aceasta a literaturii a făcut ca ea să continue să fie scrisă acum nu ca distracție sau ca nevoie, sau – cum ar trebui – ca *urgență*, ci pentru sine sau, mai exact, pentru jocul de oglinzi al lumii literare; așa se explică de altfel de ce poeți români din secolul XXI pot să mai scrie cu imaginile și ideile sfârșitului de secol XIX: ei nu se mai simt obligați să răspundă cu literatura lor lumii, ci doar literaturii sau lucrului care trece drept literatură în comunitățile autotrofe din care fac parte. Astfel visul muribund al artei pentru artă se împlinește nu pentru că cei care practică literatură azi au găsit abilitatea tehnică să-l ducă la îndeplinire, ci pentru că nu mai e nevoie de această abilitate în primul rând, fiindcă literatura se inutilizează singură și acum este scrisă mai ales pentru sine și anume doar pentru ca scriitorul să poată spune: iată, scriu literatură. Și asta nu întotdeauna pentru că el n-ar vrea sau n-ar avea ce să spună, ci pentru că n-ar mai conta nici dacă ar spune-o, fiindcă lipsește aproape în totalitate sistemul garanțiilor sociale pentru efortul estetic. Adevărata artă pentru artă a contemporaneității românești există pentru că sistemul social nu mai are nici interesul, nici pârghiile să învie literatura ca artă și meserie și majoritatea scriitorilor scriu în gol, în inerția unei tradiții care n-a fost, e drept, nici ea întotdeauna vie și urgentă, dar din care au mai rămas mai ales simulacrele. Mihai Iovănel recunoaște și că valoarea cognitivă a literaturii este redusă la niveluri istorice în capitalismul neoliberal și că literatura merge acum în gol în virtutea unor deziderate absente, „ca un program de calculator complet dezinstalat”, deși în cele din urmă ne oferă aceste lucruri doar cu titlul de explicație parțială.

Propunerile pedagogice patrimoniale implicite din ultimele două sute de ani de a face din artă și canonul literar centrul spiritual al vieții naționale moderne, pentru a înlocui prin ele rolul altădată fundamental al religiei, sunt narcotice ele însele, iar literatura ar fi fost un opiaceu și mai prost decât fusese pe vremuri religia, care a coagulat oameni în jurul ei nu atât prin convingeri, cât prin ritualizare; or, literatura contemporană nu poate ritualiza cum făcea pe vremuri teatrul sau poezia spectaculară; ea rămâne o artă a solitudinii. De fapt, în însăși această propunere pedagogică se putea citi criza literaturii ca act de expresie, care caută acum în școală o salvare de la irelevanță.

Când Iovănel vorbește așadar despre limbajul străzii în literatură, despre cultura pop, când vine din *queer studies* și face o scurtă trecere în revistă a literaturii gay, când încearcă să canonizeze fie și parțial genuri literare comerciale, când se uită la efectele noilor mijloace de comunicare asupra literaturii, el nu face decât să urmărească o aducere la zi a discursului metaliterar și, mai important, să catalogheze felurile în care literatura contemporană încă mai răspunde la realitatea socială și deci toate locurile în care încă se mai păstrează vie, acolo unde nu s-a închis deja în fața lumii, fiindcă e convins că o literatură veritabilă nu pornește decât din aceste puncte de inflexiune în care literatura și realitatea sunt, într-un anumit sens, unul și același lucru, sau în care se deschide, prin literatură, în sistemul ideologic contemporan tocmai intervalul

pentru o critică implicată a acestui sistem. De altfel, unul dintre reproșurile sale predilecte împotriva postmoderniștilor este că înecă „realitatea” în „text”, că lasă literatura să se autonomizeze ca operă, încercând nu să ordoneze lumea, ci să se ordoneze pe sine ca alternativă la lume.

Ca să scoată literatura din acest miraj, Iovănel nu se ferește de întrebările grele ale producției cunoașterii literare, dar nici nu le studiază întotdeauna temeinic. Amintește des că literatura nu se poate desprinde de istorie. Vorbește de pildă despre „lipsa de autonomie a sistemului literar în raport cu sistemul istoriei” și despre cum „istoria joacă zaruri, iar cultura se rostogolește odată cu ele”³, iar capitolul al patrulea este dedicat studiului instituțiilor literare și de prestigiu cultural, un studiu *sine qua non* în orice relatare materialistă a literaturii. Analizele sunt bine plasate în problemă, dar rămân schematic (despre edituri câteva pagini, despre universități nici măcar atât, și tot puține despre cenacluri, academie și uniuni de creație). Or, acesta era un nivel care trebuia lămurit sociografic mult mai bine și nu e bine reprezentat de micromonografiile de reviste și edituri la care cartea recurge (și care uneori sunt simple liste), fiindcă nu se înțelege din ele cum s-au constituit structurile instituționale și cum, din interacțiunea lor, a fost produsă literatura postdecembristă. Sunt majoritatea scriitorilor români postdecembriști absolvenți de litere², au trecut prin cel puțin un cenaclu², au muncit în edituri², ce spune asta despre literatura lor? sunt tot atâtea întrebări la care nu există răspuns în carte. În schimb, avem alteori declarații de intenție, ca „explozia de realitate de după 1989 determină un deficit de înțelegere din partea scriitorilor”⁴ sau:

„În România, inflația monetară postcomunistă afectează, odată cu întreaga realitate, și stabilitatea caracteriologică; tipurile din noua societate sunt mult prea dinamice și fluide pentru a le permite prozatorilor inferarea unor tipuri de personaje care să acopere întreaga structură socială. [...] Una dintre consecințele sistemice ale acestui proces este ascendentul biografismului ca sursă de cunoaștere în literatura postcomunistă”⁵; ...care sunt speculații critice foarte interesante, dar a căror principală trăsătură e că nu pot fi cu adevărat dovedite.

Acestea fiind spuse, exercițiul de plasare a literaturii române nu pe fundalul, ci în mijlocul mișcărilor ideologice este lucrul pe care cartea îl face cel mai bine, deși în rezumat ea rămâne în principiu un act de critică ideologică, nu de elucidare marxistă, așa cum a doua ei parte rămâne un act de critică literară.

2. La nivel literar, adică de îndată ce părăsim *condițiile*, istoria lui Iovănel funcționează mai degrabă ca ordonare. Aducă adică criticii ideologice ascuțite din prima parte episoade și microdefiniții de viață literară, unele nu mai mari de câteva rânduri. Autorul le numește micromonografii și spune că sunt „un compromis didactic”; în fapt, aceste micromonografii nu sunt cu adevărat istorie, dar creează *efect de istorie*, formând în existența lor simultană iluzia convergenței într-un flux unitar.

Problema nu e doar că maniera aceasta pointilistă de redare este nesintetică, ci că e greu de văzut ce mai rezolvă: ce obținem

din toate aceste viniete care se urmează una pe alta ca o serie de recenzii? Chiar nu există metodă mai bună de a rezuma o literatură decât de a prezenta în consecutivitatea lor mulțimea autorilor, ca o sumă de glose? Nu avem nicio altă metodă de a reda totalitatea sumabilă (fie ea și iluzorie, cum e întotdeauna măcar parțial în orice istorie literară) a ultimilor treizeci de ani decât descriind fiecare cărămidă a casei în parte? Știm mai bine ce e literatura contemporană după ce am citit, ca într-un dicționar, intrările tuturor autorilor? Problemele acestor intrări sunt problemele oricărei *culturi a dicționarului*: ele creează prin mulțimea lor iluzia exhaustivității; spun: autorul a vorbit despre tot. Și e foarte posibil ca un autor să poată să definească într-adevăr toți termenii și toți actorii; problema rămâne însă, fiindcă definirea termenilor și identificarea actorilor nu e înțelegerea lumii.

Și nu e, în plus, acest fel de a trata lucrurile mai degrabă o consemnare, mai mult sau mai puțin cronografică, a vieții literare, și ca atare un pas în spate în înțelegerea literară? E adevărat că nu putem încă vedea foarte bine ce opțiuni metodologice alternative există aici – și nu știm cum altfel ar putea fi integrată totalitatea secvențială a unei culturi, fără să fim nevoiți să trecem prin fiecare nume în parte și să le tratăm în detaliu. E adevărat și că autorul recunoaște „o diferență de concept” între istorie și dicționar, dar se-nșală întrucâtva crezând că a depășit-o: fiindcă dicționarul cataloghează instanțe, pe când istoria urmărește procese și le urmărește în singurul fel în care-o poate face, sintetic și făcând o selecție ordonatoare. În micromonografiile lui Iovănel, această selecție ordonatoare se păstrează, adică acești itemi subsecvenți nu sunt intrări neutre și autorul nu este indiferent la valoarea lor, nu-i înregistrează echidistant. Dar sinteza lipsește. Efortul sintetizator există mai cu seamă la nivelul ideologic al criticii, la nivelul literar al ei e foarte intermitent și asta este problema principală a cărții: că tocmai istoria lucrului pe care pretinde să-l descrie pare neterminată și neîndestulătoare.

E drept, istoriile literaturii contemporane și istoriile contemporaneității în genere sunt mereu în procesul scrierii, așa că n-au cu adevărat capăt și nici completitudine. Partea lor mai importantă rămâne deschisă spre un viitor intuibil, dar eminentement incert. *Istoria literaturii române contemporane* este în plus istoria unei tranziții de la un model cultural la altul; Iovănel îi spune frumos „deșertul euristic” al tranziției, așa cum în altă parte vorbește despre „limbul tranziției”. Și cum cartea începe cu un rezumat strict politic, dar schematic și el, al ultimilor 30 de ani, ea își anunță mai ales prin aceasta intenția. Spune: mai întâi istoria, apoi literatura; și e greu de alungat impresia că pentru Mihai Iovănel e infinit mai important să deslușească ștele ideologice ale acestui interval, cu ideologia lui neoliberală și neoconservatorismul lui filointerbelic, decât să înțeleagă literatura lui ușor spectrală, produs al unei realități de multe ori sterile ideologic, cu scriitori anesteziati de „explozia” de realitate de după 1989.

Că n-a renunțat la acest efort de ordonare este lucrul prin care de altfel autorul face concesii tradiției istoriografice; aici, adică, Iovănel este un istoric clasic și nu se deosebește prin ce face de tradiția monografică a istoriei literare românești,

cu atât mai mult cu cât ce în prima parte e critică ideologică în a doua devine critică literară. În multe privințe, prin aceste micromonografii, se întoarce la originile istoriilor literare românești și la problemele lor. Cu alte cuvinte: metodologiile propriu-zis istorice (tehnica catalogului) nu s-au schimbat, ci doar li se adaugă supratema necesară a unei cercetări de substrat ideologic care întregeste tabloul.

De altfel, discutând orice istorie literară, tendința este să te ocupi în primul rând de selecția valorică, deși ea este lucrul din istoriile literare adesea cel mai variabil și poate și cel mai reductibil la subiectivitate, cu atât mai mult în contemporaneitate; să admitem măcar că a face critică ideologică competentă nu garantează o rată mai mare de succes la tombola istorică a valorizării estetice și că, în ciuda efortului din ultimul secol de a lega *calitatea* de *tendință* (așa cum voia Benjamin în interbelic), un critic neomarxist se vede obligat să folosească două seturi de instrumente separate și să-și schimbe și halatul și trusa de unelte când trece de la analiză sociografică la departajarea valorică; lucru de altfel problematic pentru chiar unul dintre eroii istoriei de față, care recunoștea în anii '60 că „Ne trebuie o teorie a istoriei care să dea seama de posibilitatea unui raport non-istoric cu obiectele istorice însele.”⁶

Dar să trecem peste această limită în fond aproape filozofică: în ciuda a ce se crede îndeobște, istoriile literare moderne (adică nu *historia litteraria* veche, enciclopedică) sunt mai interesante în teoriile și ideologiile lor decât în subiect și-n ce canon stabilesc. Însă de fiecare dată când apare o nouă istorie, lumea e tentată să se gândească la ea ca la o listă, care este primul nivel și cel mai de jos al curiozității literare: cine a spus ce despre cine. Acest lucru de altfel e încurajat și-aici prin inventarul de „volume reprezentative”, deși e ironică neutralitatea valorică a lui „reprezentativ”, care poate să însemne la fel de bine „ilustrativ”. În fond, poți să fii reprezentativ și pentru o literatură proastă, așa cum poți scrie o istorie reprezentativă pentru vremurile ei. Dar și-aici ca și-n cazul altor istorii românești sau europene pierde esențialul cine se gândește la ea ca la un exercițiu de reordonare a unui material literar canonic sau de invenție a unuia nou. E adevărat că în general nicio istorie literară nu renunță ușor la *instinctele sale catagrafice*, adică la ambiția ordonării valorice sub formă de tabel, și a lui Iovănel cu atât mai puțin, deși ea încearcă să facă și munca elucidării marxiste a suprastructurii pe lângă cea a canonului.

Cea a canonului este, cred, tocmai aceea în care o să *eșueze* mai întâi, nu doar pentru că „volumele reprezentative” par multe dintre ele reprezentative pentru condițiile istorice, alături de care, în bună tradiție marxistă, o să apună, ci și pentru că progresul istoric al acestei literaturi nu se coagulează încă într-o

poveste și n-a ajuns deci la un etaj sintetic, de unde-și poate permite retrospective sigure; dacă deșertul euristic al tranziției a fost străbătut, nu e foarte clar spre ce lume se deschide. Poate că capacitatea cărții de a sintetiza mai ales ideologia ultimilor 30 de ani se datorează faptului că numai ea poate fi bine sintetizată deocamdată. Și într-adevăr, ce e mai bun în această carte, și ce e și necesar în ea, e critica ideologică și scoaterea discursului literar din infantilismul lui estetic, și tocmai prin critica aceasta conștientă de limitele istoriografiei literare autohtone Iovănel pregătește – cu erudiție contemporană, de altfel – categorii de ordonare literară pe jumătate goale, pe care literatura contemporană e mai degrabă în procesul de a le umple.

Celălalt lucru bun pe care-l face e că dă un impuls ordonator literaturii de mesaj și în felul acesta o încurajează. Problema literaturii contemporane este că a uitat ce înseamnă să fie afirmativă. Cum aducem în literatură lucrurile pe care vrem să le vedem în lume, păstrând în același timp rigorile ei formale? Cum redăm acolo lumea așa cum am vrea să fie, de pildă, fără să devenim pedagogici sau idilici? Sau, mai bine spus, cum putem să facem în literatură o critică a lumii care să nu evolueze doar pe linie negativă, ca demoralizare în fața realității, și care să nu se retragă în spatele „vălului mistic” al estetismului? Limbajul literaturii ca misiune trebuie reinventat și n-o să poată fi reinventat decât cu stângăcie, pentru că a fost uitat cu totul. Acest deziderat nu poate fi recuperat doar printr-o strategie estetică, dar nici nu se poate lipsi de ea. Nu există adică niciun instrument tipic al literaturii care să genereze pentru literatură o poziție mai privilegiată decât cea pe care o are – pentru asta trebuie să se întoarcă cu fața spre realitate și să producă sens. Nu sens formal, nu – adică – semnificativitate, cât sens ca *urgență*. Sensul acesta, crede Iovănel, nu mai poate veni astăzi decât dintr-o poziționare filozofic-ideologică de natură critică la adresa capitalismului contemporan sau dintr-o practică literară care – cum voia același Althusser⁷ – să găsească în sine „distanța interioară” față de ideologia care-a produs-o și, prin acest recul, să iasă în afara ei, s-o înțeleagă ca ideologie și s-o depășească.

Note:

1. Louis Althusser, *Écrits sur l'histoire* (Paris: PUF, 2018), 41.
2. Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* (Iași: Polirom, 2021), 108.
3. Iovănel, *Istoria*, 664-665.
4. *Ibid.*, 403.
5. Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane*, 289.
6. Althusser, *Écrits*, 69.
7. Althusser, *Écrits philosophiques et politiques*, „Lettre sur la connaissance de l'art”, 563.

Bibliography:

- Althusser, Louis. *Écrits philosophiques et politiques*. Tome II. Paris: Stock/IMEC, Paris, 1997.
- Althusser, Louis. *Écrits sur l'histoire*. Paris: PUF, 2018.
- Benjamin, Walter. *Gesammelte Schriften*. II, 2, „Der Autor als Produzent.” Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991.
- Iovănel, Mihai. *Ideologiile literaturii în postcomunismul românesc* [The Ideologies of Literature in Romanian Postcommunism]. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2017.
- Iovănel, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* [The History of Contemporary Romanian Literature]. Iași: Polirom, 2021.
- Perkins, David. *Is Literary History Possible?* Baltimore: John Hopkins University Press, 1992.